

Türkiye’de Tutukluluk Sürelerinin İnsan Hakları Boyutu: Hukuki Çerçeve ve Uygulama Üzerine Bir Değerlendirme

Human Rights Dimesion of Long Arrest Periods in Turkey:
An Evaluation of Legal Framework and Implementation

Yrd. Doç. Dr. Levent Korkut

İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı öğretim üyesi

ABSTRACT

Time limits established for arrest has been an important concern of human rights law in the context of right to liberty and freedom. Long arrest periods would unfairly limit the freedom of individuals. The Code of Criminal Procedures in Turkey has a provision on time limits of arrest. However, due to the unclear wording, provisions in other laws and some problems emerging from the implementation of the Code the European Court of Human Rights, international human rights bodies, lawyers and civil human rights organizations has continued to criticize long arrest periods in Turkey. In this article, Criminal Procedural Law and recent judgments on time limits of arrest given by the Constitutional Court will be evaluated in the light of the Constitution, European Court of Human Rights judgments and comparative law.

Key words: Arrest, upper time limits for arrest, European Court of Human Rights, Right to liberty and security, comparative criminal procedural law.

GİRİŞ

Tutuklama ceza yargılama sistemlerinin önem taşıyan kurumlarından. Tutuklama, yakalama, gözaltı, adli kontrol, arama ve el koyma, telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin denetlenmesi, gizli soruşturmacı ve teknik araçlarla izleme ceza muhakemesinin yapılabilmesini ve sonucunda verilecek hükmün uygulanabilmesini sağlayan ve insan hak ve özgürlüklerine birtakım sınırlamalar getiren koruma tedbirleridir¹. Kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olguların ve bir tutuklama

1) Bilge Adamlar Kurulu (2011), *Çağcıl Hukuk Sistemlerinde ve Türkiye’de Tutuklama*, Rapor no: 38, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi BİLGESAM Yayınları, İstanbul, s. 2.

nedeninin bulunması halinde şüpheli ve sanığın özgürlüğünün hakim kararı ile sınırlandırılarak tutukevi denilen yere konması tutuklamadır². Bir başka tanıma göre, tutuklama, masumiyet karinesinden yararlanan şüpheli veya sanığın özgürlüğünün, hâkim kararı ile uluslararası insan hakları sözleşmeleri, anayasa ve yasalarda belirtilen şartlara göre, kesin hükümden önce, geçici olarak kısıtlanmasıdır³.

Bu tanımlar ışığında, tutuklama kararı ile hakkında suç işlediği şüphesi bulunan kişinin, yani sanığın, kendi hakkında nihai karar verilene kadar özgürlüğünden mahrum bırakılması mümkün olabilmektedir. Sanığın kaçmasının önlenmesini ve delillerin bizzat sanık tarafından karartılmasını engellemek için başvuru tutuklama ceza yargılamasının sağlıklı işlemesini sağlayan bir araçtır. Ceza yargılaması bakımından bu önemli özelliğe sahip tutuklama aynı zamanda dikkatli kullanılması gereken bir tedbir kurumudur. Tutuklamaya ancak zorunlu durumlarda başvurulması gerekir. Çünkü tutuklama daha henüz suç sayılan fiili işlediği sabit olmayan, ancak kendisinden şüphe duyulan kişinin özgürlüğünü sınırlandırır. Tutuklu, henüz suçluluğu hakkında mahkeme tarafından kesin hüküm verilmeden önce, hakkında tutuklama kararı verilerek hürriyeti kısıtlanan kişidir⁴.

Tutuklama'nın bu ikili karakteri, yani ceza yargılamasının gerektiği gibi yapılabilmesini sağlayan bir araç olma özelliği ile henüz suçluluğu sabit olmayan kişilerin özgürlüğünü kısıtlaması, bu kurumun dengeli bir şekilde düzenlenmesini zorunlu kılar. Aksi halde ya etkili ve güvenilir bir yargılama sistemi kurulamaz ya da özgürlükler feda edilerek bireyler hukuki güvenceden yoksun bir konuma terkedilmiş olur. Diğer bir deyişle, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini dikkate alan bir hukuk devletinde, tutukluluk, özgürlüklerle kamu düzeni arasında makul bir denge kurulmak suretiyle meşrulaştırılabilir. Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, bireyin hareket serbestliğinden alınmaması, istediği gibi hareket edebilme özgürlüğüne ve bunun güvencesine sahip olması demektir⁵.

I- Türkiye Hukuk Sisteminde Tutukluluğu Düzenleyen Hukuk Kuralları

Türkiye'de tutuklama temel olarak üç hukuk metninde düzenlenmiştir: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 19 uncu maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 5 inci maddesinin 3 üncü fıkrası⁶ ve Ceza Muhakemesi Kanunu.

- 2) Özbek, Veli Özer; Kanbur, Mehmet Nihat; Doğan, Koray; Bacaksız, Pınar ve Tepe, İlker (2013), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınları, Ankara, s. 290.
- 3) Tanım için bkz. Bilge Adamlar Kurulu, s. 2.
- 4) Tanım için bkz. Bilge Adamlar Kurulu, s. 2.
- 5) Kuzu, Burhan, (2001) "Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Bağlamında Keyfi Tutuklamaya Karşı Korunma", *Aral Armağanı*, Kocaeli, s. 183.
- 6) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesine göre, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.

A- 1982 Anayasası

1982 Anayasası kişi özgürlüğü ve güvenliği ana başlığı altında yer alan 19 uncu maddesinde tutuklama ile ilgili temel kurallara yer vermiştir⁷.

Anayasanın 19 uncu maddesinin ilk fıkrası genel olarak tutuklama nedenlerini tahdidi olarak sınırlamış, bu nedenler dışında kişilerin özgürlüklerinden mahrum bırakılmayacağını hüküm altına almıştır. Maddenin ikinci fıkrasına göre, Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yokedilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hakim kararıyla tutuklanabilir.

Anayasanın orijinal halinde 19 uncu maddenin son üç fıkrası yer almamaktaydı. Bu fıkralar 2001 yılında gerçekleştirilen ve amacı anayasal hak ve özgürlükleri geliştirmek olan kapsamlı değişiklik ile metne eklenmiştir. Bu son üç fıkra kişi özgürlüğünü garanti altına almaya, özgürlükten mahrumiyet kararını

7) Madde 19 – Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

Şekil ve şartları kanunda gösterilen:

Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi; bir mahkeme kararının veya kanunda öngörülen bir yükümlülüğün gereği olarak ilgilinin yakalanması veya tutuklanması; bir küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi; toplum için tehlike teşkil eden bir akıl hastası, uyuşturucu madde veya alkol tutkunu, bir serseri veya hastalık yayabilecek bir kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için kanunda belirtilen esaslara uygun olarak alınan tedbirin yerine getirilmesi; usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren, ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen bir kişinin yakalanması veya tutuklanması; halleri dışında kimse hürriyetinden yoksun bırakılamaz.

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yokedilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hakim kararıyla tutuklanabilir. Hakim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir; bunun şartlarını kanun gösterir. Yakalanan veya tutuklanan kişilere, yakalama veya tutuklama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hakim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir.

(Değişik birinci cümle: 3/10/2001-4709/4 md.) Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırksekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hakim kararı olmaksızın hürriyetinden yoksun bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

(Değişik: 3/10/2001-4709/4 md.) Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir. Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir. Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir.

(Değişik: 3/10/2001-4709/4 md.) Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, tazminat hukukunun genel prensiplerine göre, Devletçe ödenir.

keyfilikten kurtarmaya ve özgürlüğünden mahrum kaldığı dönemde kişiyi kötü muamele ve işkenceden korumaya yönelik düzenlemeler içerir. Gözaltı süresinin en fazla dört günle sınırlanması ve bu süre dolduğunda kişinin hakim önüne çıkarılması, yakalama ve tutuklamanın derhal kişinin yakınlarına bildirilmesi, tutuklanan kişilerin makul süre içinde yargılanma hakları ve tutukluk halinin sona erdirilmesini ve serbest bırakılmayı istemeye yönelik tutukluluğa itiraz hakları bu üç fıkranın önemli düzenlemeleridir.

Maddenin orijinal halinde ve değiştirilen fıkralarında tutukluğun süresi ile ilgili bir düzenlemeye yer verilmemiş, sadece tutuklu kişilerin “makul süre içinde yargılanma hakları” olduğu vurgulanmıştır. Makul süre içinde yargılanma hakkı, tutukluluğun uzun sürmemesi ve yargılamanın bir an önce bitirilmesi sağlayacak bir düzenleme olmakla birlikte, tutukluluk süresi ile ilgili açık bir hükmün anayasada yazılmadığını vurgulamak gerekir. Bununla birlikte, “makul süre” ölçütünün AİHS'nin 5 inci maddesinde düzenlenmiş olması, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 101. maddesindeki süre ile ilgili düzenlemeler, tutukluluk süresi sınırının keyfiyete bırakmadan pozitif hukuk sistemi tarafından içerildiğini göstermektedir.

B- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 5 inci maddesi kişi özgürlüğünü düzenler. Sözleşme, kişi özgürlüğünü esas almış, özgürlükten mahrumiyeti ise ayrı hükümlerle düzenlemiştir. Madde, “Herkesin kişi özgürlüğüne ve güvenliğine hakkı vardır” hükmüne yer verdikten sonra, bu maddede belirtilen haller ve yasada belirlenen yollar dışında hiç kimsenin özgürlüğünden yoksun bırakamayacağına ilişkin bir hüküm içermektedir. Altı başlık içinde sayılan kişiyi özgürlüğünden mahrum bırakabilecek durumlardan biri tutukluluktur. Sözleşmenin 5 inci maddesinin ilk fıkrasının “c” bendine göre suç işlediği hakkında geçerli şüphe bulunan veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olmak zorunluluğu inancını doğuran makul nedenlerin bulunması dolayısıyla, bir kimsenin yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması hukuka uygun bir özgürlükten mahrumiyet durumudur. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında ise, “Kişinin **makul bir süre içinde** yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı bulunduğu düzenlemesi yer almaktadır. Salıverilmenin, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminata bağlanabileceği de Sözleşmede vurgulanmıştır.

AİHS, tutuklama süresi konusunda sınır getiren somut bir düzenleme yapmaktan kaçınmıştır. Bunun yerine Sözleşme “makul sürede yargılanma” ilkesine atıf yaparak, tutukluluk süresinin makul sınırları aşmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), neyin “makul” olduğunun

tespitinde, her olay için geçerli bir süre sınırlamasında bulunmamıştır⁸.

Mahkeme, tutukluluk süresinin devamını meşru gördüğü örneklerde kişinin kaçması riskini; yargı sürecine müdahale olasılığını, suçu önleme ve kamu düzenini muhafaza etme ihtiyacını dikkate almaktadır. Bu kıstaslar çerçevesinde, kişinin zor yakalanmış olması, dava türü ve konusu, ulusal makamların etkili, hızlı bir yargılama yürütüp yürütemedikleri ve sanığın tutumu ile kişiliği de dikkate alınarak tutukluluk süresinin makul olup olmadığına yönelik bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir.

Mahkeme, konuyu ilk olarak *Wemhoff-Almaya Davası*'nda ele almıştır⁹. Emniyeti suistimal suçundan yargılanan bir borsa görevlisi olan Karl Heinz Wemhoff 9 Kasım 1961 tarihinde yakalanmış, delilleri karartma şüphesi olduğundan ile Tiergarten Sulh Hakimi tarafından tutuklanmıştır. Sanığın tutukluluk süresi 1961 ve 1962 yıllarında uzatılmış, 1962, 1963 ve 1964 yıllarında sanığın serbet bırakılması amacıyla yaptığı başvurular rededilmiştir.

Wemhoff 7 Nisan 1965'te suçlu bulunmuş ve 6 yıl 6 ay hapis cezasına mahkum edilmiştir. Sanık bu kararı temyiz etmişse de 17 Aralık 1965 tarihinde temyiz davası reddedilmiştir. Toplam 4 yıl 1 ay 9 gün tutuklu kalan Wemhoff tutukluluk süresinin uzunluğu gerekçesiyle AİHM'ne başvurmuştur. AİHM bu davada, davanın karmaşıklığını, sanığın delilleri karartma olasılığını ve kaçma ihtimalinin bulunmasını ve yargılama süreçlerinin davanın karmaşıklığı nedeniyle uzun sürmesini dikkate alarak söz konusu tutukluluk süresini Sözleşmeye aykırı bulmamıştır¹⁰.

Neumaister-Avusturya Davası'nda, başvuru bir mali suç nedeniyle 1961 yılında iki ay onyediyedi gün ve 1962-1964 arasında iki yıl iki ay dört gün olmak üzere toplam iki yıl dört ay yirmibir gün tutuklu kalmıştır. AİHM, bu davada, başvuru-cunun kaçma riskinin Avusturya makamlarınca yeterince değerlendirilmemesi ve soruşturmanın gereksiz yere uzaması nedenleriyle, söz konusu tutukluluk süresinin Sözleşmeyi ihlal ettiği sonucuna varmıştır¹¹.

Mahkeme, *Stögmüller-İsviçre Davası*'nda 25 Ağustos 1961 tarihinden 26 Ağustos 1963 tarihine kadar süren tutukluluk döneminde başvuru-cunun iki yıl bir gün tutuklu kalmasını Sözleşme'ye aykırı bulmuş ve İsviçre devletininin 5. maddeyi ihlal ettiğine karar vermiştir. Mahkeme bu davada sonuca ulaşırken

8) Macovei, Monica (2002), Kişinin Özgürlük ve Güvenlik Hakkı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Klavuz, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, *İnsan Hakları Kitapçıkları no. 5*, Strasbourg, s. 63.

9) *Wemhoff-Almanya Davası*, Başvuru Numarası: 2122/64, Karar Tarihi: 27 Haziran 1968.

10) *Wemhoff-Almanya Davası*, paragraf 13-17.

11) *Numister-Avusturya Davası*, Başvuru Numarası: 1936/63, Karar Tarihi: 27 Haziran 1968.

özellikle başvuruçunun kaçma riski taşımadığı tespitinde bulunmuştur¹².

“W”-İsviçre Davası’nda işadımı olan “W” hileli iflas suçundan 27 Mart 1985 tarihinde tutuklanmıştır. “W” 1988 yılına kadar sekiz kez serbest bırakılmasını talep etmişse de bu başvuruların tümü ulusal makamlar tarafından reddedilmiştir. Şubat 1989’da başlayan yargılama 30 Mart 1989’da sonuçlanmış ve “W” onbir yıla mahkum olmuştur. “W” toplam olarak bin dört yüz altmışbeş gün (dört yıl beş gün) tutuklu kalmıştır. AİHM bu davada, sanığın kaçma riskine ilişkin güçlü belirtilerin bulunması, delillerin karartılması olasılığının yüksekliği ve davanın karmaşıklığı nedenleriyle tutukluluk süresini Sözleşmeye aykırı bulmamıştır¹³. Bu davada karşıoy yazan yargıç Pettiti, mali suçlara dört yıllık bir tutukluluk süresinin kabul edilemeyeceği, bu nedenle karara karşı olduğunu belirtmiştir. Pettiti’ye göre, dört yıllık bir tutukluluk süresini hukuka uygun bulmak başta masumiyet karinesi olmak üzere sanık haklarıyla bağdaştırmak mümkün değildir. Kaldı ki, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde bu suçlarda benzer davalar en fazla bir yıl içinde sonuçlandırılmaktadır. Davanın zorluğu ne olursa olsun uzun sürmesi sanığın hatası değildir.

AİHM tutukluluk süresi ile ilgili verdiği bir kararında; “Bir davada alıkoyma halinin sürdürülmesi, ancak, masumiyet karinesine rağmen özgürlük hakkından feragat edilmesini gerektirecek ölçüde asli bir kamu menfaati bulunduğu dair açık bulgular olması halinde haklıdır” demek suretiyle, tutukluluk süresi ile ilgili genel geçer bir soyut süre belirlemek yerine olayın koşullarına karar verdiğini bir kez daha teyit etmiştir¹⁴.

Durum bu olmakla birlikte, AİHM’nin 5. maddenin üçüncü fıkrası ile ilgili içtihatlarına bakıldığında tutukluluk süreleri ile ilgili genel bazı gözlemler yapılabilir. AİHM esas itibari bir yıldan fazla tutukluluk sürelerine ihlal kararı verilebilmektedir¹⁵. Mahkeme, iki yıldan beş yıla kadar olan sürelerde diğer koşullara uygunsa ihlal kararı vermektedir. Ancak bu sürelerde ihlal kararı verilmeyen davalar da bulunmaktadır¹⁶. AİHM’in 2 yılı aşan tutukluluk süreleri için, çok

12) *Stögmüller-Avusturya Davası*, Başvuru Numarası: 1602/62, Karar Tarihi: 10 Kasım 1969.

13) *W-İsviçre Davası*, Başvuru Numarası: 14379/88, Karar Tarihi: 26 Ocak 1993.

14) *Bkz. Punzelt-Çek Cumhuriyeti Davası*, Başvuru Numarası: 31315/96, Karar Tarihi: 27 Temmuz 2000.

15) *Jecius-Litvanya Davası*, Başvuru no: 34578/97, Karar tarihi: 31 Temmuz 2000. Mahkeme bu kararda ondört ay yirmialtı günlük tutukluluk süresine ihlal kararı vermiştir.

16) Bu yazıda incelenen ve ihlal kararı verilen *Neumeister ve Stögmüller kararlarına* ek olarak *Bkz: Letellier-Fransa Davası* Başvuru no: 12369/86, Karar tarihi: 26 Haziran 1991 (Mahkeme iki yıl dokuz aylık tutukluluk süresini ihlal olarak değerlendirmiştir); *Punzelt-Çek Cumhuriyeti Davası*, Başvuru Numarası: 31315/96, Karar Tarihi: 25 Temmuz 2000 (Mahkeme iki yıl altı aylık süreye ihlal kararı vermiştir); Buna karşın Mahkeme’nin, *Wemhoff ve “W” davalarında* olduğu gibi ihlal kararı vermediği iki, üç ve dört yıllık süreleri konu alan örnekler de bulunmaktadır.

inandırıcı nedenlerin varlığını, yargılama süreçlerinde çok dikkatli ve özenli davranıldığının gösterilmesini, yargılama sürecine ilişkin etkili ve hukuki koruma mekanizması ve imkânlarının bulunmasını, tek başına uzun süreli bir tutukluluk halini haklı göstermese bile, yeterli suç şüphesinin ve kaçma tehlikesinin bulunmasını ve bunun gerekçeli, somut olaya göre izahını aramakta¹⁷, bu koşullara uymayan başvurularda ihlal kararı vermektedir. Tutukluluk süresi beş yıl ve üzerinde olan davalarda ise ihlal kararı verilme olasılığı çok yüksektir¹⁸. AİHM'nin uzun süreli tutukluluk durumlarına ilişkin karar örneklerine bakıldığında, tutukluluk uzun süre dahi başvuru aleyhine sonuçlanan kararlarda, dolandırıcılık suçlarında olduğu gibi suçun özellikleri, karmaşıklığı, sanık sayısının fazlalığı, sanığın tutum ve davranışlarının bu sonuçta etkili olduğu görülmektedir¹⁹.

AİHM Türkiye'ye yönelik tutukluluk süresi davalarında çoğunlukla ihlal kararı vermektedir. 2012 yılında AİHS'nin 5 inci maddesi kapsamında Türkiye'nin Sözleşmeyi ihlal ettiği sonucuna ulaşılan 37 karardan 23'ü uzun tutuklulukla ilgilidir²⁰. Geçmiş yıllarda Türkiye'ye yönelik davalarda beş yılı²¹ ve on²² yılı aşan tutukluluk süreleri sıklıkla Mahkeme önüne getirilmiş ve bu davalarda ihlal kararları verilmiştir. Bu davaların önemli bir kısmı Terörle Mücadele Kanunu kapsamında gerçekleştirilen tutuklama faaliyetleri ile ilişkilidir.

AİHM tutukluluk süresini, kişinin gözaltına alındığı andan başlayan, yargılama tutuklu olarak neticelenmiş ise karar tarihinde, yargılama sürerken kişi serbest bırakılmışsa salıverme tarihinde sona eren bir süreç olarak kabul etmek-

-
- 17) Özen, Muharrem, Güngör, Devrim ve Ergin, Güneş Okuyucu (2010), "AİHM Işığında Türk Hukukunda Tutukluluk Süresine İlişkin Değerlendirmeler", *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl: 68, Sayı:2010/4, s. 186.
- 18) Bkz: *Birou-Fransa Davası*, Başvuru Numarası: 13319/87, Karar Tarihi: 27 Şubat 1992 (dostça çözümlerle sonuçlanan bu davada başvurusu beş yıl iki ay yirmiyedi gün tutuklu kalmıştı); *I.A.-Fransa Davası*, Başvuru Numarası: 28213/95, Karar Tarihi: 23 Eylül 1998 (Mahkeme beş yıl üç aylık tutukluluk süresine ihlal hükmü vermiştir).
- 19) Macovei, a.g.e., s. 64.
- 20) Adalet bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (2013), *2012 Faaliyet Raporu*, Ankara.
- 21) Türkiye aleyhine sonuçlanan dava örnekleri için Bkz. *Derici- Türkiye Davası*, Başvuru Numarası: 77845/01, Karar Tarihi: 24 Mayıs 2005 (Yedi yıl üç ay tutukluluk süresi); *Kalay-Türkiye Davası*, Başvuru Numarası: 16779/02, Karar Tarihi: 22 Eylül 2005 (Yedi yıl altı ay tutukluluk süresi); *Hüseyin Esen-Türkiye Davası*, Başvuru Numarası: 49048/99, Karar Tarihi: 8 Ağustos 2006 (Beş yıl dört ay tutukluluk süresi); *Solmaz-Türkiye Davası*, Başvuru Numarası: 27561/02, Karar Tarihi: 16 Ocak 2007 (Alti yıl sekiz ay tutukluluk süresi) *Cahit Demirel-Türkiye Davası*, Başvuru Numarası: 18623/03, Karar Tarihi: 7 Temmuz 2009 (Alti yıl üç ay tutukluluk süresi); *Hatice Duman-Türkiye Davası*, Başvuru Numarası: 43918/08, Karar Tarihi: 22 Mayıs 2012 (Sekiz yıl yirmiyedi gün tutukluluk süresi); *Namaz ve Şenoğlu- Türkiye Davası*, Başvuru Numarası: 69812/11, Karar Tarihi: 12 Haziran 2013 (Alti yıl altı ay tutukluluk süresi).
- 22) Türkiye aleyhine sonuçlanan dava örnekleri için Bkz. *Atıcı-Türkiye Davası*, Başvuru Numarası: 19735/02, Karar Tarihi: 12 Kasım 2007 (On yıl iki aylık tutukluluk süresi); *Hasdemir-Türkiye Davası*, Başvuru Numarası: 44027/09, Karar Tarihi: 22 Mayıs 2012 (On yıl sekiz ay tutukluluk süresi).

tedir²³. Bununla birlikte AİHM istinaf ve temyizde geçen süreyi tutuklulukta geçen süre olarak değerlendirmemektedir. İlk derece mahkemesinin mahkûmiyet hükmünden sonra tutukluluk durumu devam ediyorsa, bu durumda Sözleşmenin 5/3. değil, hakkında 5/1-a hükmünün uygulanacağı kabul edilmektedir. Mahkeme, temyiz aşamasında geçirilen tutukluluk süresini adil yargılanmanın düzenlendiği 6 inci madde kapsamında da inceleyebilmektedir.

C- Ceza Muhakemesi Kanunu

Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) tutuklamayı 100-108 maddeleri arasında düzenlemiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde tutukluluk ile ilgili olarak Türkiye'de halen yürürlükte olan düzen aşağıdaki gibidir.

1- Tutuklama nedenleri

CMK'nun 100 üncü maddesine göre, kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olguların ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde, şüpheli veya sanık hakkında tutuklama kararı verilebilir. Verilmesi beklenen ceza veya güvenlik tedbiri ile ölçülü olmaması halinde, tutuklama kararı verilemez. Ayrıca, şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olgular varsa; şüpheli veya sanığın davranışları, delilleri yok etme, gizleme veya değiştirme, tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişiminde bulunma hususlarında kuvvetli şüphe oluşturuyorsa bir tutuklama nedeninin bulunduğu varsayılabilir²⁴.

CMK yukarıdaki nedenlere ek olarak, soykırım ve insanlığa karşı suçlar, cinsel saldırı, kasten öldürme, işkence, çocukların cinsel istismarı, hırsızlık, yağma, suç işlemek amacıyla örgüt kurma, uyuşturucu ve uyarıcı madde imal ve ticareti, devletin güvenliğine karşı suçlar bakımından da bir tutuklama nedeninin varsayılabilceğini hüküm altına almıştır²⁵. Tutuklama sanığın hem soruşturma²⁶ hem de kovuşturma²⁷ evresinde başvurulabilen bir tedbirdir. CMK'ye göre, tutuklama kararını soruşturma evresinde savcının istemi üzerine sulh ceza hakimi verir²⁸.

2- Tutukluluk süresi

Mevcut Ceza Muhakemesi Kanunu yürürlüğe girmeden önce uygulanan 1412

23) Kazancı, Behiye Eker, (2012), "AİHS ve AİHM Kararları Çerçevesinde Yakalama ve Koruma Tedbiri ile İlgili Kişi Güvenliği ve Hürriyetinin Sınırlandırılması", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt: 98, s. 91.

24) CMK, madde 100.

25) CMK, madde 100.

26) CMK madde 2'ye göre, kanuna göre yetkili mercilerce suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evreyi ifade eder.

27) CMK madde 2'ye göre, iddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evreyi ifade eder.

28) CMK madde 101.

sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK)'nun 110 uncu maddesinin ilk fıkrası tutukluluk için azami iki yıllık bir süre öngörmüş olmakla birlikte aynı maddenin ikinci fıkrasında açık uçlu, yani süre sınırı olmayan bir tutukluluk düzeni öngörülmekteydi. Buna göre, soruşturmanın veya yargılamanın özel, zorlu ve geniş kapsamlı olması sebebiyle, birinci fıkrada belirtilen sürelerin sonunda kamu davası açılmaz veya hüküm tesis edilemezse, soruşturma konusu suçun gerektirdiği cezanın alt sınırı yedi yıl veya daha fazla hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiriyorsa, tutuklama sebebine, delillerin durumuna ve sanığın şahsi hallerine göre, tutukluluk halinin bir süre sınırı olmaksızın devamına karar verilebiliyordu.

2004 yılında kabul edilen, ancak tutukluluk süreleri ile ilgili hükümleri 2010 yılı sonunda yürürlüğe giren, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)'nun 102. maddesi tutukluluk sürelerine istisnası olmayacak şekilde bir azami üst sınır getirmiştir. CMK tarafından getirilen yeni düzenlemede tutukluluk sürelerinin uzunluğu dikkat çekmektedir. CMK'nun 101 inci maddesinin ilk fıkrasına göre, Ağır ceza mahkemesinin görevine girmeyen işlerde tutukluluk süresi en çok bir yıldır. Ancak bu süre, zorunlu hallerde gerekçeleri gösterilerek altı ay daha uzatılabilir. Maddenin ikinci fıkrası ağır cezalı işlerde tutuklama süresini düzenlemektedir. Bu fıkra göre, ağır ceza mahkemesinin görevine giren işlerde, tutukluluk süresi en çok iki yıldır. Bu süre, zorunlu hallerde, gerekçesi gösterilerek uzatılabilir; uzatma süresi toplam üç yılı geçemez.

CMK'nun, 2 Temmuz 2012 tarihine kadar yürürlükte kalan ve 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelelenmesi Hakkında Kanun'un 105 inci maddesiyle yürürlükten kaldırılan, 252 nci maddesinde ise CMK'nun mülga 250 inci maddesinde yer verilen suçlar bakımından²⁹ "kanunda öngörülen tutuklama süresi iki kat olarak uygulanır" hükmü bulunmaktaydı.

CMK'nun 252 nci maddesi yürürlükte iken bu maddede yer verilen "tutuklama süresi iki kat olarak uygulanır" ibaresinden ne anlaşılması gerektiği konusunda hukukçular arasında ihtilaf ortaya çıkmıştır. Bazı hukukçular bu sürenin sadece normal tutukluluk süresine uygulanacağını, dolayısıyla azami tutukluluk süresinin dört yılı geçmeyeceğini, diğer bir grup hukukçu ise CMK'nun 102 nci maddesindeki hükmün toplam tutukluluk süresinin uzatma ile birlikte üç yıl olduğunu ve 252. madde hükmü ile birlikte kanunda işaret edilen suçlar bakımın-

29) CMK md. 250/1-c'de sayılan suçlar şunlardır: TCK'nun 2 nci Kitabının 4 üncü Kısımının Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar başlıklı 4., Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar başlıklı 5., Milli Savunmaya Karşı Suçlar başlıklı 6. ve Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk başlıklı 7 inci bölümlerinde yer alan suçlar.

dan toplam sürenin en fazla altı yıl olacağını ve nihayet bir grup yazar da uzatma süresi ile birlikte beş yıl olan tutukluluk süresinin 252 nci maddedeki özel düzenleme ile en fazla on yıl olarak uygulanacağını ileri sürmüştür.

Yargıtay bu tartışmayı pozitif hukuk bakımından sonlandıran bir kararı ile tutukluluk süresinin iki yıl olduğuna, uzatma ile birlikte beş yıl uygulanacağına ve 252 nci maddedeki özel düzenleme kapsamına giren suçlar bakımından azami tutukluluk süresinin on yıl olacağı sonucuna ulaşmıştır³⁰.

CMK'nun 252 nci maddesini yürürlükten kaldıran 6352 sayılı Kanun benzer bir düzenlemeyi Terörle Mücadele Kanunu'nun 10. maddesine ekleyerek on yıllık azami tutuklama süresinin uygulanmaya devam etmesine zemin oluşturmuştur. 6352 sayılı Kanun'un 75. maddesi "Türk Ceza Kanununun 305, 318, 319, 323, 324, 325 ve 332 nci maddeleri hariç olmak üzere, İkinci Kitap Dördüncü Kısımın Dört, Beş, Altı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlarda, Ceza Muhakemesi Kanununda öngörülen tutuklama süresi iki kat olarak uygulanır" hükmünü içermektedir.

6352 sayılı Kanun'un 75. maddesi iptal davası yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne getirilmiştir. Bu dava sonucu Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu iptal kararını aşağıda ele alacağız.

D- Karşılaştırmalı Hukukta durum

Tutuklama kurumunun süre bakımından nasıl düzenlendiğine karşılaştırmalı hukuk bakış açısıyla bakıldığında bazı devletlerin mevzuatlarında azami tutuklama süresine yer vermediğini görmekteyiz. İngiltere ve Galler, Lüksemburg, İrlanda ve İsveç tutukluluk için azami bir süre öngörmeyen devletlerdir.³¹ Romanya'da soruşturma aşamasında yüzseksen gün olarak belirlenen tutukluluk süresi, kovuşturma sürecinde bir süre sınırlandırmasına tabi tutulmamıştır³².

Federal Almanya'da tutukluluk süresi altı ay olarak belirlenmekle birlikte, bu süre mutlak olmayıp soruşturmanın olağan olmayan şekilde uzamasına neden olan faktörlerin varlığı, yargılamanın tamamlanamaması gibi nedenlerle uzatılabilmektedir³³. İspanya'da üç yıldan az özgürlükten mahrum bırakacak suçlardan dolayı tutuklanan sanıklar en fazla bir yıl, üç yıldan fazla özgürlükten mahrum bırakacak suçlardan dolayı tutuklanan sanıklar ise en fazla iki yıl tutuklanabilir. Sanıklar ile ilgili ceza yargılamasının bu süreler içinde bitirilemeyeceği anlaşıldı-

30) Bkz. Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 12/4/2011 tarih ve E. 2011/1-51, K.2011/42 sayılı kararı.

31) Fair Trials International, (2011), Report, *Detained without Trial: Fair Trial International's Response to the European Commission's Green Paper on Detention*, London, p.24.

32) Fair Trials International, (2011), a.g.e., s. 78-80.

33) Fair Trials International, (2011), a.g.e., s. 55-57.

ğında bu sürelerin ilki altı ay ikincisi iki yıl uzatılabilir. Bu çerçevede maksimum tutukluluk süresi dört yıldır³⁴. Yunanistan’da maksimum tutukluluk süresi onsekiz ay olarak tespit edilmiştir³⁵. Polonya’da tutukluluk süresi üç ay olarak öngörülmüştür. Bu sürenin bitiminde dokuz aylık bir ek süre kullanılabilir. Temyiz aşamasında tutukluluk için bir süre sınırı öngörülmemiştir³⁶. Portekiz’de karmaşık ve ağır cezayı gerektiren suçlarda tutukluluk süresi iki yıl altı ay olarak düzenlenmiştir³⁷. Slovakya’da tutukluluk süresi en fazla dört yıla sınırlandırılmıştır³⁸. Çek Cumhuriyetinde en ağır suçlar için onaltı ay olan tutukluluk süresi³⁹, Fransa’da dört ay ile azami dört yıl arasında değişmektedir⁴⁰.

E- Anayasa Mahkemesi’nin Tutukluluk Süresi ile İlgili Kararları

Anayasa Mahkemesi 2 Temmuz 2013 tarihinden başlayarak vermiş olduğu bir dizi kararla tutukluluk sürelerinin düzenlenmesi konusunda önemli bir içtihad geliştirmiştir. Bu kararlardan biri hariç Anayasa Mahkemesi’nin 2012 Eylül ayından itibaren kabul etmeye başladığı bireysel başvurular sonucunda verilmiştir. Bir karar ise ana muhalefet partisi tarafından açılan iptal davası sonucu verilmiştir. Aşağıda bu kararların içerikleri aktarıldıktan sonra pozitif hukukta gelinen son durum değerlendirilecektir.

1-Anayasa Mahkemesi İkinci Bölümünün 2012/1137 sayılı bireysel başvuru üzerine verdiği karar

a) Birden fazla suçtan dolayı tutuklanan kişinin tutukluluk süresinin hesaplanması sorunu

Bu davada, başvuru, suç işlemek amacıyla kurulan örgüte üye olmak, birden fazla kişi tarafından birlikte yağma, ruhsatsız silah mermileri satın alma veya bulundurma suçu isnadıyla 24 Eylül 2007 tarihinde gözaltına alınmış ve İstanbul 11 inci Ağır Ceza Mahkemesinin 28 Eylül 2007 tarih ve 2007/118 sayılı kararı ile tutuklanmıştır. Başvurucu, Kanunda öngörülen azami beş yıllık tutukluluk süresini 28 Eylül 2012 tarihinde doldurduğu gerekçesiyle 8 Ekim 2012 tarihinde tahliye talebinde bulunmuştur. Bu talep, İstanbul 10 uncu Ağır Ceza Mahkemesince “iddianamede düzenlenen her bir suç için tutukluluk süresinin bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiği ve sanığın Ağır Ceza Mahkemesi’nin görevine giren birden çok suçtan tutuklanmış olduğu” gerekçesiyle 9 Ekim 2012 tarihinde reddedilmiştir.

34) Fair Trials International, (2011), a.g.e., s. 84-86.

35) Fair Trials International, (2011), a.g.e., s. 58-60.

36) Fair Trials International, (2011), a.g.e., s. 72-74.

37) Fair Trials International, (2011), a.g.e., s. 75-77.

38) Fair Trials International, (2011), a.g.e., s. 81-83.

39) Fair Trials International, (2011), a.g.e., s. 46-48.

40) Fair Trials International, (2011), a.g.e., s. 52-54.

Anayasa Mahkemesi'ne göre, kişi hürriyeti ve güvenliğine ilişkin sınırlamaların, kanunda belirtilen esas ve usule uygunluğunu sağlama yükümlülüğü ilke olarak idari organlara ve derece mahkemelerine aittir. İdare organları ve mahkemeler esas ve usule ilişkin hukuk kurallarına uymakla yükümlüdürler. Anayasa'nın 19 uncu maddesinin amacı bireyi keyfi bir şekilde özgürlüğünden alıkoymaya karşı korumak olup, maddede öngörülen istisnai hâllerde kişi özgürlüğüne getirilecek sınırlamaların maddenin amacına uygun olması ve keyfi uygulamaya yol açmaması gerekir. Bu nedenle Anayasa'nın 19 uncu maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan hürriyetten yoksun bırakmanın şekil ve şartlarının kanunda gösterilmesi kuralı gereğince, başvuruçunun tutukluluk durumunun "kanuni" dayanağının bulunup bulunmadığının, kanunun özgürlükten yoksun kılmaya izin verdiği hâllerde ise, hukuk devleti ilkesi gereği, keyfiliği önlemek için, uygulanmasında yeterli ölçüde erişilebilir, kesin ve öngörülebilir olup olmadığının incelenmesi gerekir.

Somut olayda başvuruçunun 24 Eylül 2007 tarihinde gözaltına alınmış ve 28 Eylül 2007 tarihinde tutuklanmıştır. Başvuruçunun, 5271 sayılı Kanun'un hükümleri uyarınca tutukluluk için öngörülen azami sürenin 28 Eylül 2012 tarihinde dolduğu gerekçesiyle 8 Ekim 2012 tarihinde İstanbul 10 uncu Ağır Ceza Mahkemesine tahliye talebinde bulunmuştur. Davaya bakan mahkeme ile itiraz mercii, iddianamede düzenlenen her bir suç için tutukluluk süresinin bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiği ve sanığın ağır ceza mahkemesinin görevine giren birden çok suçtan tutuklanmış olduğu gerekçesiyle bu talebi reddetmiş ve tutukluluğun devamına karar vermişlerdir.

Anayasa Mahkemesi, tutukluluk konusundaki kanun hükümlerinin yorumu ve somut olaylara uygulanmasının derece mahkemelerinin takdir yetkisi kapsamında olduğunu tespit etmekle birlikte, kanun veya Anayasa'ya bariz şekilde aykırı yorumlar ile delillerin takdirinde açıkça keyfilik halinde hak ve özgürlük ihlaline sebebiyet veren bu tür kararların bireysel başvuruda incelenmesi gereğinin altını çizmiştir.

5271 sayılı Kanun'un 102 nci maddesinde soruşturma ve kovuşturma evrelerinde kişilerin tutulabileceği azami kanuni süreler düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre, madde metninde, ağır ceza mahkemesinin görevine giren ve girmeyen işler bakımından bir ayrıma gidilmiştir. Bireyler hakkındaki birden fazla suça ilişkin soruşturma ve kovuşturmaların bir dosya üzerinden yürütülmesi veya bir dosyada birleştirilmiş olması halinde bu soruşturma ve kovuşturmaların belli bir bütünlük içinde yürütüleceği göz önüne alındığında, uygulanan bir tutuklama tedbirinin soruşturma ve kovuşturmaların tamamı açısından sonuç doğuracağı açıktır. Bu nedenle azami tutukluluk süresinin kişinin yargı-

landığı dosya kapsamındaki tüm suçlar açısından en fazla beş yıl olması gerektiği anlaşılmaktadır. Tutuklama tedbiri, bir yaptırım olmadığından aynı dosya kapsamındaki her bir suç için azami tutukluluk süresinin ayrı ayrı hesaplanması kabul edilemez. Suç ve sanık sayısı, davanın karmaşık olması gibi etkenler tutukluluk süresinin makul olup olmadığı konusundaki değerlendirmede ele alınabilecek faktörler olup kanuni tutukluluk süresinin belirlenmesinde esas alınmaları mümkün değildir. Normun lafzı ve amacı, tutuklama tedbirinin ceza adalet sistemi içerisindeki yeri ve 5271 sayılı Kanun'un 102 nci maddesindeki düzenleme ile kişi özgürlüğüne yönelik sınırlamaların dar yorumlanması hususları birlikte değerlendirildiğinde aksine bir sonuca varmak mümkün görünmemektedir.

Mahkeme, Anayasa'nın 19 uncu maddesinin yedinci fıkrasının tutuklulukta makul süreyi güvence altına aldığı vurguladıktan sonra, kanunla tutukluluk süresi için getirilen üst sınırların makul sürenin aşılmadığı istisnai durumlar için geçerli olabileceği ve hiçbir şekilde kişinin bu süre doluncaya kadar tutulabileceği anlamına gelmeyeceği sonucuna ulaşmıştır. Aksine, üst sınırın aşılmadığı durumlarda dahi, somut olaylarda tutukluluk makul süreyi aşmışsa, anayasal hakkın ihlal edildiği sonucuna varmak gerekir.

5271 sayılı Kanun'daki azami tutukluluk süresinin ağır cezalı işler bakımından uzatmalarla birlikte azami beş yıl olduğu, bu haliyle düzenlemenin öngörülebilir olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, kanunda, aynı kişi tarafından işlendiği iddia edilen birden fazla suç söz konusu olduğunda bir açıklık bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi'ne göre, kanundaki azami tutukluluk süresinin her suç için ayrı ayrı hesaplanması gerektiği yönündeki yorum, bireylerin tutuklu olarak yargılanabileceği azami süreyi belirsiz ve öngörülemez bir şekilde uzatmaya elverişlidir. Zira bir kişi hakkında birden fazla suç isnadı olması halinde azami tutukluluk süresi her biri için ayrı ayrı hesaplandığında kişinin özgürlüğünden mahrum bırakılabileceği süre öngörülemez bir şekilde uzayacaktır. Bu durumun başvuru açısından öngörülebilir olmadığı açıktır. Bir hukuk devletinde henüz suçluluğu sabit hale gelmemiş bir bireyin mahkemenin benimsediği yorum nedeniyle belirsiz bir süre boyunca özgürlüğünden yoksun bırakılması düşünülemez.

Anayasa Mahkemesi bu nedenlerle kişinin birden fazla suç işlediği iddiasıyla yargılandığı durumlarda tutukluluk süresinin azami süre olan beş yıldan fazla olabileceği yolundaki ceza mahkemesi yorumunu uygun bulmamış ve Anayasa'nın 19 uncu maddesinin ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.

b) Tutukluluk süresinin “makul süre” ölçütüne uygunluğu sorunu

Anayasa Mahkemesi, bu davada, başvuruçunun uzun tutukluluğa yönelik şikâyetini de incelemiştir. Anayasa'nın 19 uncu maddesinin yedinci fıkrasında

bir ceza soruşturması kapsamında tutuklanan kişilerin, yargılamanın makul sürede bitirilmesini ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme haklarına sahip olduğu güvence altına alınmıştır.

Anayasa Mahkemesi'ne göre, Tutukluluk süresinin makul olup olmadığı konusunun, genel bir ilke çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Anayasa Mahkemesi, AİHM'nin *Labita-İtalya Davasında* ulaştığı karara atıfta bulunarak, bir sanığın tutuklu olarak bulundurulduğu sürenin makul olup olmadığı, her davanın kendi özelliklerine göre değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Ayrıca, tutukluluğun devamı ancak masumiyet karinesine rağmen Anayasa'nın 19 uncu maddesinde güvence altına alınan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkından daha ağır basan gerçek bir kamu yararının mevcut olması durumunda haklı bulunabilir.

Somut olayda başvuru gözüaltına alındığı 4 Şubat 2007 tarihi ile ilk derece mahkemesinin hükmünü açıkladığı 25 Aralık 2012 tarihi arasında tutuklu kalmıştır. Buna göre tutukluluk süresi beş yıl on ay yirmibir gündür. Dava toplam altı sanık hakkında çok sayıda suç isnadına dayalı olarak görülmüştür. Yargılama boyunca onsekiz duruşma yapılmıştır. AİHM bu veriden hareketle davanın nispeten karmaşık olduğu görüşündedir.

Tutukluluğun sürdürülebilmesi ancak kuvvetli suç şüphesi ile birlikte haklı nedenlerin varlığı şarttır. Ancak, Anayasa Mahkemesi, mahkeme kararlarında gerekçelere yer verilmediğini ve ilk tutuklama müzakeresi dışında dosyaya herhangi bir karar örneği de sunulmadığını tespit eden Anayasa Mahkemesi beş yıl hayli aşan bir tutukluluk halinin bu şekilde devam etmesinin ihlal oluşturduğuna karar vermiştir. Mahkeme, kanundaki azami sürenin dolmuş olduğu iddiasıyla başvuruçunun tahliye talebinde bulunmuş olmasına rağmen davayı gören ve itirazı inceleyen mahkemelerin kararlarında tahliye talebini reddetmiş olmalarını da Anayasa'nın 19 uncu maddesine aykırı bulmuştur⁴¹.

2- Anayasa Mahkemesi Birinci Bölümünün 2012/239 sayılı bireysel başvuru üzerine verdiği karar

Başvuruçunun tutukluluk süresinin Kanunda öngörülen azami süreyi aşması nedeniyle tutulmasının hukuki dayanağının olmadığından ve aşırı uzun bir süredir tutuklu olduğundan şikâyet etmektedir. Somut olayda başvuruçunun 4 Şubat 2007 tarihinde İstanbul'da gözüaltına alınmış ve 8 Şubat 2007 tarihinde tutuklanmıştır. Sultanbeyli Sulh Ceza Mahkemesinin tutuklama kararında başvuruçuya isnat olunan fiiller hırsızlık, silahlı yağma, çıkar amaçlı suç örgütü kurmak ve yönetmek olarak sayılmıştır. Soruşturma ve kovuşturma bir bütün olarak yürütülmüştür.

41) Anayasa Mahkemesi, İkinci Bölüm, Başvuru Numarası: 2012/1137, Karar Tarihi: 2 Temmuz 2013.

a) Birden fazla suçtan dolayı tutuklanan kişinin tutukluluk süresinin hesaplanması sorunu

Anayasa Mahkemesi azami tutukluluk süresi 4 Şubat 2012 tarihinde dolduğuna, bu durumda başvurunun bu tarihle hüküm tarihi olan 25 Aralık 2012 arasındaki 10 ay 21 gün süren tutukluluk halinin kanunda öngörülen şekil ve şartlara uymadığı sonucuna varmıştır. Anayasa Mahkemesi 2012/1137 sayılı kararlarla aynı gerekçelerle aynı kişinin birden fazla suç isnadıyla yargılanması halinde tutukluluk süresinin her suç için ayrı ayrı hesaplanmasının hukuka ve AİHS uygun olmadığına karar vermiştir.

b) Tutukluluk süresinin “makul süre” ölçütüne uygunluğu sorunu

Anayasa Mahkemesi yine 2012/1137 sayılı kararında olduğu gibi tutuklama müzekkeresi dışında dosyaya herhangi bir karar örneğinin sunulmamış olması nedeniyle başvurunun tutuklu olarak geçirdiği sürenin makul olmadığı sonucuna ulaşmıştır⁴².

3- Anayasa Mahkemesi İkinci Bölümünün 2012/521 sayılı bireysel başvuru üzerine verdiği karar

Başvurucu, 7 Ocak 2007 tarihinde Zeytinburnu 1. Sulh Ceza Mahkemesince tutuklanmıştır.

Başvurucuya karşı İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığınca 1 Haziran 2007 tarihli iddianameyle kasten öldürme, suç işlemek amacıyla örgüt kurma, suç örgütüne yarar sağlama amacıyla yağma ve mala zarar verme suçlarından cezalandırılması talebiyle dava açılmıştır. Yargılama İstanbul 12. Ağır Ceza Mahkemesinde görülmüştür.

Tutuklamaya dayanak olan ve başvuruca isnat olunan suçlar bağlamında davaya bakan mahkeme “6136 sayılı Kanun’a muhalefet ve silahlı örgüte (silah temin etmek ve suçlarda kullanılan silahları saklamak) suretiyle yardım ve yataklık etmek”; itirazı inceleyen mahkeme ise “suç işlemek amacıyla silahlı örgüte üye olmak, adam öldürmek, 6136 sayılı Kanun’a muhalefet, korku, kaygı ve panik yaratabilecek tarzda ateş etme” iddialarına yer vermiştir.

Anayasa Mahkemesi önceki iki kararda olduğu gibi birden fazla suçtan dolayı hakkında ceza yargılaması işlemleri yapılan kişilerin tutukluluk sürelerinin her bir suç için ayrı ayrı hesaplanması yöntemini Anayasa’nın 19 uncu maddesine aykırı bulmuştur.

Mahkeme’ye göre, kovuşturmayla konu bu kadar suç olmasına rağmen tu-

42) Anayasa Mahkemesi, Birinci Bölüm, Başvuru Numarası: 2012/239, Karar Tarihi: 2 Temmuz 2013.

tutukluluğun bunlardan biri üzerinden devam edeceğini, kanuni sürenin dolmasıyla birlikte bir diğerinin devreye girerek yeni bir beş yıllık sürenin başlayacağını kabul etmek tedbirin tabiat ve mahiyetiyle bağdaşmaz. Somut olay bakımından 5271 sayılı Kanun'un 102 nci maddesinin (2) numaralı fıkrasında öngörülen azami tutukluluk süresi 7 Ocak 2012 tarihinde dolmuştur. Bu durumda başvuru bu tarihle, hakkında mahkumiyet hükmünün kurulduğu 4 Nisan 2013 tarihi arasındaki tutukluluk hali kanunda aranan şekil ve şartlara uymamaktadır⁴³.

4- Anayasa Mahkemesi Birinci Bölümünün 2012/1272 sayılı başvuru üzerine verdiği karar

Başvurucu, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığınca yürütülmekte olan bir soruşturma kapsamında 5 Mart 2009 tarihinde Ankara'da gözaltına alındıktan sonra İstanbul'a götürülmüştür. Savcılık ifadesinin ardından tutuklanması talebiyle 6 Mart 2009 günü mahkemeye sevk edilmiştir. Nöbetçi mahkeme, sorgunun ardından başvuru tutuklanmasına karar vermiştir. Tutuklamaya gerekçe olarak, "atılı suçun vasıf ve mahiyeti, mevcut delil durumu, kuvvetli suç şüphesinin varlığı, suçun CMK. 100/3 maddesinde sayılı suçlardan olması, kaçma ve delilleri karartma şüphesi" gösterilmiştir. Başvurucu 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimlerde 24 üncü Dönem milletvekili seçilmiş ve 20 Haziran 2011 tarihinde mazbatasını almıştır (CHP milletvekili Mustafa Balbay). Bu durumun dikkate alınarak tahliyesine karar verilmesini talep etmiş, fakat bu talebi 13 üncü Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 23 Haziran 2011 tarihinde reddedilmiştir. Somut olayda, başvuru hakkında İstanbul 13 üncü Ağır Ceza Mahkemesi 5 Ağustos 2013 tarihinde mahkumiyet hükmü tesis etmiştir. Bu durumda makul süre açısından dikkate alınması gereken tutukluluk süresi 4 yıl 5 aydır.

a) Anayasanın 19 uncu maddesinin yedinci fıkrası bakımından

Anayasa Mahkemesine göre, tutukluluk süresinin makul olup olmadığı her davanın kendi özelliklerine göre değerlendirilmelidir. Anayasanın 38. maddesinde "Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz" şeklinde ifadesini bulan masumiyet karinesi, yargılama süresince kişinin hürriyetinin esas, tutukluluğun ise istisna olmasını gerektirmektedir. Masumiyet karinesine rağmen tutukluluğun devamı, ancak kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına nazaran daha ağır bir kamu yararının mevcut olması durumunda haklı görülebilir. Bu nedenle bir davada tutukluluğun makul süreyi aşmamasını gözetmek, öncelikle derece mahkemelerinin görevidir. Bu amaçla, belirtilen kamu yararı gereği-

43) Anayasa Mahkemesi, İkinci Bölüm, Başvuru Numarası: 2012/521, Karar Tarihi: 2 Temmuz 2012.

ni etkileyen tüm olayların derece mahkemeleri tarafından değerlendirilmesi ile serbest bırakılma taleplerine ilişkin kararlarda bu olgu ve olayların ortaya konulması gerekir.

Mahkeme, tutuklama tedbirine, ancak kişilerin suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunmasının yanı sıra bu kişilerin kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla başvurulabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca, başlangıçtaki bu tutuklama nedenleri belli bir süreye kadar tutukluluğun devamı için yeterli görülebilirse de bu süre geçtikten sonra, uzatmaya ilişkin kararlarda tutuklama nedenlerinin sürekli olarak devam ettiğinin gerekçeleriyle birlikte gösterilmesi gerekir. Bu gerekçeler “ilgili” ve “yeterli” görüldüğü takdirde, yargılama sürecinin özenli yürütülüp yürütülmediği de incelenmelidir. Davanın karmaşıklığı, organize suçlara dair olup olmadığı veya sanık sayısı gibi faktörler sürecin işleyişinde gösterilen özenin değerlendirilmesinde dikkate alınır. Tüm bu unsurların birlikte değerlendirilmesiyle sürenin makul olup olmadığı konusunda bir sonuca ulaşılabilir. Anayasa Mahkemesi AİHM’nin içtihadının da benzer yönde olduğunu örnek kararlara göstermiştir⁴⁴.

Anayasa Mahkemesi, makul sürenin hesaplanmasında sürenin başlangıcının yakalama tarihi ya da doğrudan tutuklama tarihi, sürenin sonunun ise kural olarak kişinin serbest bırakıldığı tarih olduğu; kişinin tutuklu olarak yargılanmakta olduğu davada mahkûmiyetine karar verilmiş ise mahkûmiyet tarihi itibarıyla da tutukluluk hali sona ereceği görüşündedir.

Mahkeme, başvuru hakkında verilen tutukluluğa ilişkin kararlarda “atılı suçun vasıf ve mahiyeti, mevcut delil durumu, kuvvetli suç şüphesinin varlığı, suçun CMK’nun 100/3 maddesinde sayılı suçlardan olması, kaçma ve delilleri karartma şüphesi” ile “Dosya kapsamı, her sanığa iddianamede ayrı ayrı isnat olunan suçlamalar ve bunlarla ilgili sevk maddeleri, delillerin tamamen toplanmamış ve sanıkların halen savunmalarının bitmemiş olması, atılı suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığının devam etmekte ve bu suçların CMK’nun 100/3. maddesinde sayılan suçlardan olması” nedenlerine dayanıldığını belirlemiştir. Başvurucunun 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimlerde 24 üncü Dönem milletvekili seçilmesi üzerine, bu durumun dikkate alınarak tahliyesine karar verilmesi talebine karşılık, 13. Ağır Ceza Mahkemesi 23 Haziran 2011 tarihinde vermiş olduğu ret kararında ise, Anayasa’nın 83 üncü ve 14 üncü maddeleri ile Yargıtay 9 uncu Ceza Dairesi’nin bu konudaki emsal kararları dikkate alınmak suretiyle başvuru hakkındaki soruşturmanın seçim-

44) Bkz. *Contrada-İtalya*, Başvuru Numarası: 27143/95, Karar Tarihi: 24 Ağustos 1998; *Chraidi/Almanya*, Başvuru Numarası: 65655/01, Karar Tarihi: 26 Ekim 2006.

lerden önce başlatıldığını ve durumunun Anayasa'nın 14 üncü maddesine uyduğunu, milletvekili seçilmesinin başlı başına tahliye nedeni teşkil etmediğini belirtilerek, "sevk maddelerinin ağır cezalı ve CMK 250 inci maddesi kapsamında kalan suçlara ilişkin olduğu, isnatların kuvvetli suç şüphesini içerdiği, başvuru- cunun milletvekili seçilmekle kaçma şüphesinin kalmadığı savının sübjektif bir değerlendirme olduğu, dosyadaki sanık sayısının çokluğu nedeniyle delillerin tamamının toplanamamış olduğu, iddianamede başvuruyla irtibatlı olduğu iddia edilen diğer sanıkların savunmalarının alınmasının tamamlanamamış olduğu, tanıkların dinlenmesine ise henüz geçilemediği" gerekçeleriyle tutukluluk halinin devamına karar verilmiştir. Bu karara itiraz üzerine incelemeyi yapan İstanbul 14 üncü Ağır Ceza Mahkemesi, 29 Haziran 2011 tarihli kararla, 13 üncü Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararında usul ve yasaya aykırı herhangi bir isabetsizlik görülmediğini belirterek itirazın reddine karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesine göre, Anayasanın 83 üncü maddesinde 14 üncü maddeye atıfla getirilen istisna, Anayasa'nın 67 inci maddesindeki seçilme hakkı da dikkate alındığında dar ve özgürlük lehine yorumlanmalıdır. Bu nedenle tutukluluğunun devamı hakkında karar verilen kişi milletvekili olduğu takdirde, çatışan değerlere bir yenisi eklenmekte ve kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının yanında, seçilmiş milletvekilinin tutuklu olması nedeniyle yasama faaliyetine katılamaması sonucu mahrum kalınan kamu yararının da dikkate alınması gerekmektedir. Bu çerçevede mahkemelerin milletvekili seçilen kişilerin tutukluluğunun devamına karar verirken hem kişi hürriyeti ve güvenliği hakkından hem de seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkının kullanılmasından kaynaklanan yarardan çok daha ağır basan korunacak bir yararın varlığını somut olgulara dayanarak göstermeleri gerekir. Bunun sonucu olarak makul sürenin aşı- lıp aşılmadığı incelenirken, başvuru- cunun milletvekili seçilmesiyle birlikte ileri sürmüş olduğu iddiaların tutukluluğun devamına ilişkin kararlarda gerektiği gibi değerlendirilip değerlendirilmediğine de bakılmalıdır. Dolayısıyla, başvuru- cunun seçilmiş bir milletvekili olarak siyasi faaliyette bulunma ve temsil hakkı ile davanın tutuklu sürdürülmesindeki kamu yararı arasında ölçülü bir denge kurulduğu takdirde, tutukluluğun devamına ilişkin gerekçelerin ilgili ve yeterli oldukları sonucuna varılabilir.

Anayasa'nın 83 üncü maddesinin, milletvekillerinin hiç bir baskı ve tehdit altında kalmadan serbestçe yasama faaliyetlerini yürütebilmelerini temin etmek için yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı kurumlarına yer verdiğine işaret eden Anayasa Mahkemesi, bu bağlamda milletvekillerine yasama faali- yetleri sırasındaki oy ve sözleri nedeniyle mutlak bir sorumsuzluk tanıdığını, ayrıca işledikleri iddia edilen suçlar nedeniyle tutulma, tutuklanma, sorgu-

lanma ve yargılanmaya karşı, yasama faaliyetlerine aksatmadan katılmalarını temin etmek maksadıyla dokunulmazlık yoluyla koruma altına alındıklarını belirlemiştir. Mahkemeye göre, bu güvenceler, milletvekillerine tanınan bir ayrıcalık ya da imtiyaz olmaktan ziyade, temsil ettikleri seçmenlerinin görüş ve düşüncelerinin siyasal alanda gereği gibi yansıtılmasını sağlamaya dönük koruyucu tedbirlerdir.

Bu nedenle, Mahkeme, seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasa'nın 14 üncü maddesi kapsamındaki bir suç isnadıyla yargılanan bir milletvekilinin tutukluluk halinin incelenmesi sırasında, bu koruma tedbirinin seçilme hakkını işlevsiz hale getirebileceği göz ardı edilmemesi gerektiği düşüncesindedir. Halkı temsil etmek üzere belli bir süre için seçilen milletvekilinin, şayet varsa, bu hakkını kullanmasına engel olmayacak koruma tedbirlerinin uygulanabilirliği üzerinde özenle durulmalıdır. Anayasa Mahkemesi, 5271 sayılı Kanun'un 109 uncu maddesinin numaralı fıkrasında buna imkân tanıyan hükümlere yer verildiğine, maddede 6352 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler sonucunda bunların sayısının artırıldığına işaret etmiştir.

Anayasa Mahkemesine göre, tutuklamanın devamına karar verilirken, davanın genel durumu yanında, tahliyesini talep eden kişinin özel durumunun dikkate alınması ve bu anlamda tutukluluk gerekçelerinin kişiselleştirilmesi bir zorunluluktur. Başvurucunun tahliye taleplerini inceleyen mahkemeler, bu talepleri reddederken gerekçelerini yeterince kişiselleştirmemiş, aynı zamanda milletvekili seçilmiş olan başvurucunun kaçacağına ya da delilleri karartacağına dair inandırıcı somut olgular ortaya koyamamıştır.

Mahkemenin, 6352 sayılı Kanun kapsamında tutukluluk halinin yeniden değerlendirilmesi talebi üzerine verdiği 27 Temmuz 2012 tarihli kararında yer alan, dava kapsamında yargılanan sanıklardan birkaçının kaçması ya da kaçmaya teşebbüs etmesi, yine bazı sanıkların delilleri karartma girişiminde bulunması şeklindeki gerekçeleri, diğer sanıkların da bunları yapabileceğine dair karine olarak değerlendirilemez. Aksi takdirde masumiyet karinesi ve bununla bağlantılı olarak kişi hürriyetine ilişkin ilkelerin zedelenebileceği açıktır. Bu nedenle, aynı davada yargılanan bazı sanıkların durumlarından hareketle genelleme yapılarak diğerlerinin de aynı davranışta bulunabileceğini varsaymak, kişiselleştirmeyi engellediği gibi, özgürlüğün esas, tutukluluğun istisna olduğu yönündeki anlayışla da bağdaşmaz. Bu çerçevede tutukluluğun devamına ilişkin kararlarda ileri sürülen gerekçelerin ilgili ve yeterli olduğu söylenemez.

b) Anayasanın 67. maddesi bakımından

Anayasa Mahkemesi, "serbest seçim hakkı"nın Avrupa kamu düzeninin temel unsuru olan demokrasinin en önemli ilkelerinden biri olarak kabul

edildiğini AİHM kararları ile temellendirmiştir. Başvuru konusu olayda, başvuru hakkındaki soruşturma, milletvekili seçilmeden çok önce başlatılmış, tutuklu olarak yargılanırken 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimde milletvekili seçilmiştir. Bu yönüyle gerek yürütülen kovuşturma, gerekse başvuru hakkındaki tutukluluk hali başvuru hakkındaki milletvekili seçilmesine engel teşkil etmemiştir. Bu anlamda başvuru hakkındaki seçilme hakkına bir müdahale söz konusu olmadığı gibi, buna yönelik bir iddia da ileri sürülmemiştir. Bununla birlikte başvuru, milletvekili seçildikten sonra tahliye edilmediğinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yemin edememiş ve milletvekilliği görevini fiilen yerine getirememiştir. Bu görevin yerine getirilmesine engel olan tutukluluk halinin milletvekili olarak siyasi faaliyet ve temsil hakkını engellemesi nedeniyle Anayasanın 67 inci maddesinde düzenlenen seçilme hakkına bir müdahale teşkil ettiği açıktır. Anayasa Mahkemesi, başvuru hakkındaki makul olmayan bir şekilde tutuklu kalmasının yasama faaliyetlerine katılmasını engellediği, milletvekili olduktan sonra tutuklu kaldığı süre de gözetildiğinde, seçilme ve milletvekili olarak siyasi faaliyette bulunma hakkına yönelik bu ağır müdahalenin ölçülü ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olmadığı sonucuna ulaşmıştır⁴⁵.

5- Anayasa Mahkemesi'nin 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 10 uncu Maddesine 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanunun 75 inci maddesiyle eklenen azami tutukluluk süresine ilişkin düzenlemeyi iptal kararı.

Yargı alanıyla ilgili farklı düzenlemeler içeren, 6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun'un 75 inci maddesiyle 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 10 uncu maddesine, "Türk Ceza Kanununun 305, 318, 319, 323, 324, 325 ve 332 nci maddeleri hariç olmak üzere, İkinci Kitap Dördüncü Kısımın Dört, Beş, Altı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlarda, Ceza Muhakemesi Kanununda öngörülen tutuklama süresi iki kat olarak uygulanır." hükmü eklenmiştir. Aynı kanunla Ceza Usulü Kanunu'nda yer alan ve belli suçlar için tutukluluk süresinin iki katı olarak uygulanacağına dair düzenleme kaldırılmıştır.

Anamuhalefet Partisi (Cumhuriyet Halk Partisi) tarafından 6352 sayılı Kanun'un değişik hükümlerinin iptali istemiyle açılan davada, Anayasa Mahke-

45) Anayasa Mahkemesi, Birinci Bölüm, Başvuru Numarası: 2012/1272, Karar Tarihi: 4 Aralık 2013.

mesi davacının 6352 sayılı Kanun'un 75 inci maddesiyle ilgili istemine yerinde görerek söz konusu maddeyi iptal etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, Kanunun 75 inci maddesinin anayasaya uygunluğunu değerlendirirken, Anayasa'nın 13 üncü maddesinde düzenlenen ölçülülük ilkesini esas almıştır. Anayasa Mahkemesi'ne göre, ölçülülük ilkesi, bir hak sınırlandırırken amaç ve araç arasında hakkaniyete uygun bir dengenin bulunması gereğini ifade eder. Ölçülülük, aynı zamanda yasal önlemin sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olmasını, amaç ve aracın ölçülü bir oranı kapsamasını ve sınırlayıcı önlemin zorunluluk taşımasını da içerir.

Mahkeme, ceza hukukunun, toplumun kültür ve uygarlık düzeyi, sosyal ve ekonomik yaşantısıyla ilgili bulunması nedeniyle suç ve suçlulukla mücadele amacıyla ceza ve ceza muhakemesi alanında sistem tercihinde bulunulmasının devletin ceza siyaseti ile ilgili olduğu görüşündedir. Bu bağlamda hukuk devletinde, ceza hukukuna ilişkin düzenlemeler bakımından kanun koyucu Anayasa'nın temel ilkelerine ve ceza hukukunun ana kurallarına bağlı kalmak koşuluyla, toplumda belli eylemlerin suç sayılıp sayılmaması, suç sayıldıkları takdirde hangi çeşit ve ölçülerdeki ceza yaptırımlarıyla karşılaşmaları gerektiği, hangi hal ve hareketlerin ağırlaştırıcı ya da hafifletici öge olarak kabul edileceği gibi konularda takdir yetkisine sahip olduğu gibi ceza yargılamasına ilişkin kurallar belirleme ve bu çerçevede mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi, yargılama usulleri ve yapısı hakkında da Anayasa kurallarına bağlı olmak koşuluyla ihtiyaç duyduğu düzenlemeyi yapma yetkisine sahiptir.

Anayasa Mahkemesi ceza yargılamasına ilişkin kuralların ve bu kapsamda suç türlerine göre tutukluluk sürelerini belirlemenin de kanun koyucunun takdir yetkisi kapsamında bulunduğu işaret etmekle birlikte, gerek ulusal mevzuatta ve uygulamada gerekse de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında, dava konusu kuralda düzenlenen azami tutukluluk süresinin demokratik bir hukuk devletinde kabul edilemeyecek kadar uzun olduğu, bu yönüyle kuralda tutuklamanın adeta bir ceza olarak uygulanabilmesine imkân tanınarak, tutuklama tedbiriyle ulaşılmak istenen hukuki yarar ile kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı arasındaki makul dengenin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı aleyhine bozulmasına neden olduğu tespitlerinde bulunmuş ve ilgili yasa maddesini bu tespitlere dayanarak iptal etmiştir⁴⁶.

Anayasa Mahkemesi iptal edilen düzenleme bakımından iptal kararının Resmi Gazete'de yayınlanma tarihinde değil, bir yıl sonra yürürlüğe gireceğini kararlaştırmıştır.

46) Anayasa Mahkemesi'nin 4 Temmuz 2013 günlü E. 2012/100, K. 2013/84 sayılı kararı.

II- Hukukumuzda Tutukluluk Süresi ve Uygulama Üzerine Bir Değerlendirme

1- Genel olarak

Türkiye tarihinde ceza yargılaması alanında tutuklama kurumu en fazla tartışılan konulardan biri olmuştur. Sanıkların gereksiz ya da keyfi bir şekilde uzun sürelerle tutuklu kalmaları hukukçuların gündeminden düşmemiş, bir tedbir olan tutuklama kararının kişileri cezalandırmak amacıyla kullanılması eleştirilmiştir. Bu nedenlerle önceki kanun döneminde açık uçlu bırakılan tutukluluk süresi yeni CMK tarafından süre sınırı getirecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Ancak bu kez de getirilen sürelerin uzunluğu tartışma konusu haline gelmiştir. Mahkemelerin söz konusu azami süreleri her davada sonuna kadar kullanma eğiliminde olmaları, sürelerin önemini daha da artırmıştır.

Gerçi, son yıllarda ceza ve tutukevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklu sayılarının oranlarında bir düzelme gözlemlenmektedir. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere özgürlüğünden mahrum bırakılan tutuklu ve hükümlü toplamının %55'ine varan tutuklu oranları son yıllarda azalma göstermektedir. Bu oranlar %30'lara doğru çekilmiştir (Bkz. Tablo II). Ancak, tutuklama kurumunu yerinde ve gerekli olduğunda kullanan hukuk sistemlerinde bu oranlar %10 civarındadır. Öte yandan, konunun açılan ceza davalarının mahkûmiyetle sonuçlanma oranına göre de incelenmesi gerekir. İstatistiksel çalışmalar Türkiye'de bu oranın da düşük olduğu, açılan ceza davalarının yarısının beraat ya da diğer kararlarla (düşme, ceza verilmesine yer olmadığı, davanın reddi, durma ve görevsizlik) sonuçlandığını göstermektedir (Bkz. Tablo I). Bu oran, davaların önemli bir kısmında hakkında tutukluluk kararı verilen kişilerin boş yere özgürlüklerinden mahrum bırakıldığına da işaret etmektedir.

Türkiye ortalama tutukluluk süreleri bakımından önemli adımlar atmıştır. Nisan 2013 itibariyle tutuklu bulunanların ortalama tutuklu kalma süresi erkekler için dokuz ay altı gün, kadınlar içinse on ay yedi gün olarak hesaplanmıştır⁴⁷. Ancak belli suç grupları bakımından ve toplu sanıklı karmaşık davalarda bireylerin hala beş yıl ve üzeri tutukluluk sürelerine maruz bırakıldığı ortadadır. Konu çok boyutlu olup, sadece tutukluluk sürelerinin aşağıya çekilmesi ile tutuklama tedbirinin uygulanmasından kaynaklanan tüm sorunları gidermeyi düşünmek işi fazla basitleştirmek anlamına gelir. Ama sürelerin sonuna kadar kullanılma çalışıldığı bir hukuk sisteminde, sürelerle disiplin getirilmesinin de sanık hak ve özgürlüklerinin korunmasına yardım edeceği ve gereksiz yere özgürlüğünden

47) Eskişehir Milletvekili Ruhsar Demirel tarafından sorulan soruya Adalet Bakanlığı'nın 29 Nisan 2013 tarih ve 56020453/2012-610.01-698/1259/2586 sayılı yazı ile verdiği cevap.

Tablo I- 2002-2012 Yılları Arasında Açılan Ceza Davalarında Mahkûmiyet Oranları

Yıllar	Mahkûmiyet	%	Beraat	%	Diğer	%
2002	1 028 572	42,3	406 531	16,7	997 511	41,0
2003	1 019 595	45,5	396 122	17,7	824 049	36,8
2004	1 091 358	46,7	485 253	20,8	761 137	32,5
2005	873 751	40,8	474 456	22,2	791 739	37,0
2006	941 532	46,1	405 368	19,9	694 359	34,0
2007	1 065 953	48,7	402 500	18,4	720 629	32,9
2008	845 716	35,2	508 296	21,2	1 047 336	43,6
2009	1 290 489	38,5	653 178	19,5	1 409 768	42,0
2010	1 213 990	36,5	676 089	20,3	1 437 426	43,2
2011	1 240 912	34,4	746 332	20,7	1 617 159	44,9
2012	1 514 825	34,1	949 134	21,4	1 978 323	44,5

Kaynak: Adalet Bakanlığı (http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2012/35.pdf)

Tablo II- 1980-2012 Yılları Arasında Tutukluların Hükümlülere Oranı

Yıllar	Hükümlü	Tutuklu	Toplam	Tutuklu %
1980	31 241	38 931	70 172	%55,47
1985	45 388	25 842	71 230	%36,27
1990	29 373	16 233	45 606	%35,59
1995	22 008	24 083	46 091	%52,25
2000	24 855	24 657	49 512	%49,80
2005	29 445	26 425	55 870	%47,29
2012	104 313	31 707	136 020	%30,39

Kaynak: Adalet Bakanlığı (<http://www.cte.adalet.gov.tr>)

mahrum kalan mağdurların sayısını azaltacağı gözden kaçırılmaması gereken bir gerçektir.

Bir maddede belirtildiği gibi, "AİHS md. 5 uyarınca tutuklama makul süreyi aşamaz. Makul süre kavramı kesin olmadığı için, kanunkoyucu, temel hakların daha güçlü şekilde korunmasını amaçlayarak tutuklulukta azami süreler öngörmüştür. Suçlu olduğu kesin hükümlüyle sabit olmadığına göre, suçlu kabul edilmeyen bir kişinin on yıl tutuklu kalabileceğini peşinen kabul eden bu düzenlemenin

temel hakları koruma amacı taşımadığı açıktır. Bu düzenleme, olsa olsa, Anayasa gereği suçlu kabul edilmeyen bir kişinin on yıl süreyle tutuklu kalmasına neden olan kararları veren yargılama makamı mensuplarının hukuki ve cezai sorumluluklardan korunmasına hizmet eder. Buna bağlı olarak, hiç azami süre olmaması durumunda tutuklamanın geçici olduğundan yola çıkarak tutukluluk halini mümkün olan en kısa sürede bitirmesi gerektiğinin bilincinde olan bir hâkim, kanunkoyucunun on yıla kadar tutukluluğun devamına izin vermesinden olumsuz etkilenebilir.”⁴⁸

2- Anayasa Mahkemesi'nin tutukluluk süreleri ile ilgili kararlarının değerlendirilmesi

Bilindiği gibi Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı 2010 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile kabul edilmiş, yeni bir kurumdur. Bu hakkın bireyler tarafından fiilen kullanılması 2012 Eylül ayında başlamış ve Mahkeme bireysel başvuru sonucu açılan davalarda ilk kararlarını 2013 yılında vermeye başlamıştır. Mahkeme'nin bireysel başvuru ile önüne gelen davalarda verdiği ilk önemli kararlar, bu makalede incelediklerimizdir. Bu nedenle, söz konusu kararlar, bireysel başvuru yolunun anayasal özgürlüklerin güvence altına alınmasında önemini de ortaya koymaktadır.

Anayasa Mahkemesinin, bireysel başvurular ve iptal davası sonucunda vermiş olduğu kararlar uzun tutukluluk süreleri bakımından konuyla ilgili anayasal ilkeleri ve AİHS kurallarını uygulamaya geçirecek ve bireylerin özgürlüklerini garanti altına alacak sonuçlar içermektedir. Bu kararlarda özellikle üç noktaya ışık tutulmaktadır. Bunlardan ilki, CMK'da öngörülen tutukluluk süresinin tek olduğu, her suç için ayrı ayrı hesaplanmaması gerektiğidir. İkinci olarak, Mahkeme, tutuklamanın devamına ilişkin kararların yerel mahkemelerce özenli bir şekilde ve temellendirilerek alınması gerektiğine, aksi takdirde tutukluluk kararının anayasal güvenceleri ihlal eden bir uygulamaya dönüşeceğine karar vermiştir. Son olarak, Anayasa Mahkemesi, on yıllık azami tutukluluk süresinin Anayasa ve AİHS ile bağdaşmadığını karar altına almıştır.

a) Birden fazla suç işlediği iddiası ile yargılananların tutukluluk süreleri

CMK, önceki kanun olan CMUK'tan farklı olarak, azami tutukluluk süresini düzenlemiştir. Bu düzenlemeden “tutukluluk süresi”nden tekil olarak bahsedilmekte, sürenin kişi hakkındaki suç iddialarının sayısına bakılmaksızın tek bir süre olarak hesaplanacağı sonucuna ulaşılabilmektedir. Bununla birlikte, kanunda tutukluluk süresinin her suç için ayrı ayrı hesaplanmayacağına ilişkin

48) Feyzioğlu Metin ve Ergün, Okuyucu Güneş, (2010), “Türk Hukukunda Tutuklukta Azami Süre”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 59, Sayı: 1, s. 35-59.

açık bir hüküm bulunmamaktadır. Aslında ceza yargılaması sistemi, CMK'nun yorumu, Anayasanın 19. maddesi, AİHS ve AİHM kararları ışığında tutukluluğun tek süre şeklinde uygulanması sonucuna kolaylıkla ulaşabilir ve konunun Anayasa Mahkemesi önüne getirilmesine hiç gerek kalmayabilirdi. Ancak, bu değerlendirmenin ceza yargılama sisteminde gereği gibi yapılamaması, Anayasa Mahkemesinin devreye girmesini ve temel hak ve özgürlükler bakımından tutukluluk sürelerinin yeniden ele alınması ihtiyacını doğurmuştur.

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvurunun Türkiye uygulamasında ilk belirlemeleri yapma olanağına kavuştuğumuz bu kararlarında etkili nihai bir ulusal denetleme mekanizması olarak devreye girebileceğini göstermiştir. Tutuklama süresinin her suç iddiası için ayrı ayrı hesaplanması yöntemi, AİHM standartları ile uyumlu olmadığı gibi CMK'da düzenlenen azami tutukluluk süresi düzenlemesinin etkili bir şekilde uygulamaya geçirilmesini de imkansız kılacak bir yaklaşımdır. Yasalarla belirlenen azami tutukluluk sürelerinin uzunluğunun tartışıldığı bir hukuk sisteminde, bir de bu sürelerin her suç iddiası için ayrı ayrı uygulanma yoluna gidilmesi “filen süre sınırı olmayan” bir tutuklama rejimine temel oluşturacaktır. Anayasa Mahkemesi, yargılama sisteminin bu yönüne yönelmesini önleyecek bir standart oluşturarak tutuklama tedbiri için kabul edilen süre sınırının belirsizleşmesini önlemiştir.

b) Tutukluluk halinin devamına ilişkin mahkeme kararlarının Anayasa ve AİHS'ne uygunluğu sorunu

Tutuklama kararları somut gerekçelere dayandırılmak zorundadır. AİHM'nin Türkiye hakkında verdiği kararlarda tutuklama kararlarının gerektiği gibi temellendirilmemesi önemli bir ihlal nedenidir. Ceza yargılama sisteminde yer alan mahkemelerin, soyut nedenlere dayanarak, yasada gösterilen nedenleri tekrar etmekle yetinerek, olaya özgü ve somut koşulları dikkate alan detaylı değerlendirme yapmaksızın, aynı soyut gerekçeleri defalarca şablon olarak kullanarak vermiş oldukları tutuklama ve tutuklamanın devamına ilişkin kararlar ihlal olarak değerlendirilmiştir.

Anayasa Mahkemesi, yukarıda ele aldığımız bireysel başvuru yoluyla önüne gelen olaylar hakkında verdiği kararlarla standartlaşmış bu uygulamaları Anayasaya aykırı bulmuştur. Anayasa Mahkemesi, ceza mahkemelerinin tutukluluğun devamına ilişkin kararlarda gerekçeleri yeterince kişiselleştirmediği, kişinin kaçacağına ya da delilleri karartacağına dair inandırıcı somut olguların ortaya konmadığı tespitlerinde bulunmuştur.

Uygulamadaki temel sorun kanunda öngörülen azami tutuklama sürelerinin mutlaka sonuna kadar tüketilmesi gerektiği algısıdır. Bu algının hem savcılarda hem de hakimlerde egemen olduğu, AİHM'nin son onbeş yılda bu konuda defa-

larca karar vermesine rağmen uygulamada bir değişiklik olmamasından kolaylıkla anlaşılabilir. Azami süreler ne olursa olsun eğer somut bir olayda tutuklama tedbirine gerek yoksa kişinin tutuklanmaması ya da derhal tutuklama tedbirine son verilmesi gerekir. Bu nedenle, hakkında suç işlediği iddiası olan bir kişi aleyhine açılan davadan dolayı tutuklama tedbirine başvurulabileceği gibi, hiç tutuklanmayabilir ya da tutuklandıktan kısa bir süre sonra bu tedbire son verilebilir. Yukarıda örneklerle aktardığımız AİHM kararlarının bazılarında bir yıllık bir tutuklama süresi AİHS'ne aykırı bulunurken, başka bazı davalarda iki ya da üç yıllık süreler makul görülebilmektedir. Tutukluluk tedbirinin hukuka uygunluğu, genel ilke ve kurallar temelinde ancak olay bazında değerlendirilebilir.

Anayasa Mahkemesinin, tutukluluk tedbirine ilk kez karar verilirken ya da tutukluluk tedbirinin uzatılması kararlarında soyut nedenleri yeterli görmemesi ve titiz bir şekilde her kararın somut nedenleri gösterilmedikçe ilgili kararı hukuka uygun bir karar olarak nitelenmemesi AİHM içtihadı ile uyum gösterilmesi ve kişi özgürlüğünün keyfi uygulamalara yer vermeyecek derecede güvence altına alınabilmesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

c) Azami tutukluk süresinin uzunluğu sorunu

Mahkeme, aynı tutumu, azami tutukluk süresi ile ilgili değerlendirmelerinde de göstermiştir. Yukarıda ele aldığımız gibi pozitif uygulaması bakımından Türkiye'de azami tutukluluk süresi belli dava türlerinde on yıla kadar uzayabilmektedir. Anayasa Mahkemesi bu konuda ortaya çıkan farklı yorumların tartışmasına girmeden, on yıllık süreyi, hak ve özgürlüklerin sınırlanmasına ilişkin anayasal kurallar çerçevesinde incelemiş ve bu sürenin ölçülülük ilkesi bakımından Anayasa ile uyumlu olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Mahkeme ayrıca, söz konusu sürenin AİHM tarafından geliştirilen içtihat hukuku ile de uyumlu olmadığını belirlemiştir.

Anayasa Mahkemesi, tutukluluğun on yıla uzatılmasını öngören düzenlemeyi iptal ederken, azami sürenin ne olması gerektiği konusunda bir belirlemede bulunmamıştır. Mahkeme'nin, kuvvetler ayrılığı çerçevesinde ceza politikalarının yasama organı tarafından belirlenmesi ilkesinden hareket ederek, bir süre belirlemenin kendi işlevi dışında kaldığını düşündüğü ve bu nedenle tutukluluğun azami sınırının ne olması gerektiği konusunda sessiz kaldığı çıkarımında bulunulabilir. Karar metni de bu çıkarımı desteklemektedir. Mahkeme sadece iptal edilen düzenlemedeki sürenin orantısız olduğuna karar vermekle yetinmiştir.

Anayasa Mahkemesinin, yasama organının işlevine müdahale etmemesi yerinde bir tutum olmakla birlikte, AİHM içtihadı ve karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde tutukluluk için getirilecek azami süre konusunda genel bir çerçeve çizebilirdi. Yukarıda AİHM kararları ile ilgili bölüm ve karşılaştırmalı hukuk verileri

ele alındığında, AİHM'nin, ancak, çok güçlü verilerle kanıtlandığı takdirde dört yılı aşan bir süreyi AİHS'ne aykırı görmediği, Karşılaştırmalı hukuk bakımından da dört yılı aşan bir azami sürenin genel olarak benimsenmediği söylenebilir. Eğer Anayasa Mahkemesi, AİHM içtihadı ve karşılaştırmalı hukuktan hareketle sürelerle ilgili bir yol gösterici tutumu benimsemiş olsaydı, TBMM de tutukluluk süresi konusunda insan hakları normlarına uygun bir politikayı daha rahat oluşturabilirdi.

Bu çerçevede, Anayasa Mahkemesinin benimsediği tutumun, yetki gasbına duyarlı ve yasama organının işlevine tecavüz etmemeye özen gösteren ancak anayasa yargısı ile yasama organı arasında geleceğe yönelik bir diyalogu oluşturmada yetersiz kalan bir yaklaşım sergilediği ileri sürülebilir. Örneğin yasama organı, yeni bir yasa ile on yıl yerine yedi yıllık bir azami süreye karar verirse, Anayasa Mahkemesinin bu düzenlemeyi de aşırı bulup iptal edip etmeyeceği mevcut karardan anlaşılamamaktadır.

3- Tutukluluk sürelerinin temel hak ve özgürlükler bakımından değerlendirilmesi ile ilgili tartışmalı konular:

Yeni CMK'daki tutukluluk ile ilgili hükümler ve yukarıda aktardığımız Anayasa Mahkemesi kararları, kişi özgürlüğünü daha fazla güvence altına alan, tutuklama tedbirinin uygulanmasından kaynaklanan sorunları bu güvenceleri pekiştirecek bir şekilde gideren ve hukuk sistemini Avrupa insan hakları rejimi ile uyumlu hale getiren adımlardır. Bununla birlikte hala soru işareti taşıyan konular da mevcuttur.

Bu konulardan ilki, tutukluluk süresinin hesaplanmasıyla ilişkilidir. Tutukluluk süresinin başlangıç tarihi konusunda bir hukuki sorun bulunmamaktadır. Kişinin özgürlüğünden yoksun bırakıldığı tarih tutukluluk süresinde esas alınmaktadır. Ancak tutukluluğun ne zaman sona erdiği tartışmalı bir konudur. Ceza mahkemeleri ve Yargıtay, eğer kişinin tutukluluk hali devam ediyorsa, tutukluluk süresinin bitiş tarihini ilk derece mahkemesinin karar tarihi olarak belirlemede ve eğer kişinin özgürlüğünden mahrum kalma durumu bu tarihten sonra da devam ediyorsa bu süre tutukluluk süresi hesabına dahil edilmemektedir.

Gerek ilk derece ceza mahkemeleri gerekse Yargıtay bu görüşlerini AİHM içtihadına dayandırmaktadır. Gerçekten de, yukarıda değinildiği gibi, AİHM, ilk derece ceza mahkemesinin hükme ulaşmasından sonra temyiz aşamasında özgürlükten mahrumiyet halini tutukluluk süresinin hesabında dikkate almamakta, bu süreleri adil yargılanma hakkı bakımından değerlendirmektedir.

AİHM'nin konuyla ilgili içtihadının eleştirisi ve analizi ayrı bir makalenin konusudur. Ancak AİHM içtihadını esas alsak dahi, acaba ulusal yargı yerleri

bu içtihadı Anayasa ve yasalara bakmaksızın doğrudan uygulayabilir mi? Bu konudaki görüşümüz, mahkemelerimizin AİHM içtihadını uygularken, doğrudan hareket edemeyeceği, ulusal hukuk sisteminde bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemeleri dikkate almak zorunda oldukları şeklindedir. AİHS'nin Tanınmış İnsan Haklarının Korunması başlıklı 53 üncü maddesi “Bu Sözleşme hükümlerinden hiçbiri, herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Tarafın yasalarına ve onun taraf olduğu başka bir Sözleşme uyarınca tanınmış olabilecek insan hakları ve temel özgürlükleri sınırlayacak veya onları ihlal edecek biçimde yorumlanamaz” hükmünü içermektedir. Bu hükümden de açıkça anlaşıldığı gibi taraf bir devletin insan hakları standartlarının Sözleşme ve dolayısıyla Sözleşmeye dayanarak karar veren AİHM içtihadından daha yüksek olması durumunda ulusal hukuka dayanılması Sözleşmenin ihlali olarak yorumlanamaz.

O halde, mahkemelerin AİHM'nin içtihadını doğrudan uygulamadan önce hukuk sisteminde hak ve özgürlüklerle ilgili kurallara bakması gerekir. Hukukumuzda sanık, hakkında kesin hüküm verilinceye kadar bu sıfatını korumaktadır. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanununun 4 üncü maddesinde bu durum, “Mahkûmiyet hükümleri kesinleşmedikçe infaz olunamaz” şeklinde açıkça belirtilmiştir. Ayrıca, uygulamada Yargıtay tutuklama kararının uzatılmasına karar verememekle birlikte, her aşamada kişinin serbest bırakılmasına karar verebilmektedir. Hükümün infazına başlanan bir kişinin serbest bırakılması düşünülemeyeceğine göre, bu aşamada kişinin “sanık” ve “tutuklu” sıfatlarını taşıdığı açıktır. Böylece, ilk derece mahkemesi tarafından mahkûmiyet kararı verilmiş olması, hüküm kesinleşmediği sürece sanık sıfatını sona erdirmemektedir. Hakkında verilen mahkûmiyet hükmü kesinleşmemiş bulunan sanığın, sanki cezasının infazına başlanmışçasına, temyiz aşamasındaki tutukluluk süresinin toplam tutukluluk süresinin hesabından düşülmesi ve bu sürelerin uzun tutukluluk olarak nitelendirilmemesi hukukumuzda kabul edilemez⁴⁹. Böyle bir durumda tutuklamanın peşin bir cezaya dönüşeceğini, temyiz incelemesinin çok uzun bir dönem süremesi durumunda ağır hak ihlallerinin ortaya çıkabileceğini öngörebiliriz⁵⁰.

Yukarıdaki açıklamalara karşı çıkanlar hukuki dayanak olarak sadece Adalet bakanlığı tarafından çıkarılmış bir genelgeye atıfta bulunmaktadır⁵¹. Adalet Bakanlığının “Ceza İnfaz Kurumlarının Tahsisi, Nakil İşlemleri ve Diğer Hükümler”⁵² başlığını taşıyan Genelgesi, hakkında ilk derece mahkemelerince

49) Özen, Devrim ve Ergün (2010), *a.g.e.*, s. 185-186.

50) Özen, Devrim ve Ergün (2010), *a.g.e.*, s. 185-186.

51) Dönmez, Halit (2010) “CMK 102 deki Tutukluluk Süresiyle İlgili Değerlendirmeler”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt: 68, Sayı:2010/4, s. 189 vd.

52) Adalet bakanlığının, 22 Ocak 2007 tarihli, 45/1 numaralı Genelgesi.

mahkûmiyet hükmü kurulan fakat cezaları henüz kesinleşmeyen sanıklarla ilgili olarak “hükümözlü” kavramına yer verilmiştir. Genelge hükümözlülere, hakkında henüz karar verilmemiş ve yargılamaları tutuklu olarak sürdürülen sanıklara göre daha sıkı infaz rejimine tabi tutulmuştur. Bu genelgede yer verilen “hükümözlü” kavramı ve hükümözlü kişilerin sanıklar ile hükümleri kesinleşmişler arasında bir statü verilmesi, ne Anayasa ne de ilgili yasalarda düzenlenmemiş bir konudur. Düzenleyici işlemlerle dahi temel hak ve özgürlüklere sınırlama getirilemeyen bir hukuk sisteminde, genelgeler ile yeni kavramların ihdası ile özgürlüklerin sınırlanması kabul edilemez. Söz konusu genelge ile cezaevi iç düzenine ilişkin bazı kuralların getirileceği kabul edilebilirse de, kişinin “sanık” statüsünün böyle bir düzenleme ile değişikliğe uğratılması düşünülemez. Sonuç olarak, ne AİHM içtihadı hukukumuzda daha geniş düzenlemiş bir özgürlük alanının daraltılması maksadıyla kullanılabilir, ne de normlar hiyerarşisi bakımından yeterli etkiyi sağlayamayacak ve hatta sağladığı iddia edildiğinde anayasaya aykırı olacak bir düzenlemeye dayanılarak kişilerin sanık statülerinde değişiklik yapılabilir.

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesi, yukarıda ele aldığımız bireysel başvurularla önüne gelen davalar sonucunda vermiş olduğu kararlarda, AİHM içtihadına dayanarak, tutukluluk süresinin hesaplanmasında ilk derece ceza mahkemesinin vermiş olduğu karar tarihini esas almış, bu içtihadın CMK ve ilgili mevzuat kapsamında Türkiye uygulamasını daraltıcı bir etki yaratıp yaratmadığını test etmemiştir.

Tutukluluk konusunda bir başka sorun Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvurular sonucunda vermiş olduğu kararların niteliği ile ilgilidir. Anayasa Mahkemesi Birinci Bölümünün 2012/1272 sayılı Mustafa Balbay hakkında vermiş olduğu kararı dayanak yapan benzer durumda olan tutuklu milletvekillerinin, kendi tutukluluk durumlarına Anayasa Mahkemesi kararı doğrultusunda son verilmesiyle ilgili başvuruları Diyarbakır 5. ve 6. Ağır Ceza Mahkemeleri tarafından reddedilmiştir. Kararlara yapılan itirazlar da Diyarbakır 4. ve 6. Mahkemeleri tarafından reddedilmiştir. Bu red kararları, Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru sonucunda verdiği kararların niteliğini gündeme getirmiştir. Red kararlarında Anayasa Mahkemesi’nin bireysel başvuru üzerine vermiş olduğu kararların, kişiler hakkında verilen bağlayıcılığı genel olmayan (*erga omnes* etkisi olmayan) bir nitelik taşıdığı ileri sürülmektedir. Bu çerçevede Anayasa Mahkemesi kararının sadece ilgili birey hakkında bağlayıcı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, tutukluluğun kaldırılmasına ilişkin istemler değerlendirilirken Anayasa Mahkemesi tarafından oluşturulan ölçüt ve ilkeleri dikkate almaksızın genel ve soyut gerekçelere başvurulmuştur⁵³.

53) Örneğin Bkz. Diyarbakır 5. Ağır Ceza Mahkemesinin 16 Aralık 2013 tarih ve E. 2013/139 sayılı

Anayasa Mahkemesi'nin, özellikle uzun tutukluluk süresinin bir anayasal ihlal teşkil edip etmediği konusunda bireysel başvuru sonucunda verdiği kararlar doğal olarak o başvuru açısından bağlayıcıdır. Ancak Mahkeme ihlal sonucuna ulaşırken genel bazı değerlendirmelerde bulunarak bazı ölçüt ve ilkeler oluşturmuştur. Bu ölçüt ve ilkelerin bir kısmı AİHM içtihadını da yansıtmaktadır. Kanımızca, tüm diğer mahkemelerin benzer konularda karar verirken bu ölçüt ve ilkeleri esas alması gerekir. Bu anlamda Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararları bağlayıcıdır ve diğer mahkemeler tarafından ulaşılan sonuçların bu kararlara uygun olmaması hukuki hata niteliğindedir.

Son olarak, Anayasa Mahkemesi kararlarının yürürlüğe gireceği tarihin ertelenmesinin temel hak ve özgürlüklere ilişkin kararlar bakımından uygulamada yaratacağı sorunlara değinmek gerekir.

Anayasa'nın 153. maddesinin üçüncü fıkrasına göre, "Kanun, kanun hükmünde kararname veya Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü ya da bunların hükümleri, iptal kararlarının Resmi Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmi Gazetede yayımlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez." 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 66 ncı maddesinin üçüncü fıkrasında da bu kural tekrarlanarak, Mahkemenin gerekli gördüğü hallerde, Resmi Gazetede yayımlandığı günden başlayarak iptal kararının yürürlüğe gireceği tarihi bir yılı geçmemek üzere ayrıca kararlaştırabileceği belirtilmektedir.

Söz konusu kuralın oluşturulma nedeni, iptal kararlarıyla oluşan yeni durumun bir yasal düzenleme gerektirdiği durumlarda, yasama organına durumu gözönüne alarak yeni bir politika belirleme olanağı tanımaktır.

Anayasa Mahkemesi bu kurala dayanarak 6352 sayılı Kanun'un 75 inci maddesini iptal eden hükmün, kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasından başlayarak bir yıl sonra yürürlüğe girmesine oybirliği ile karar vermiştir. Azami on yıllık tutukluluk süresini temel hak ve özgürlüklerle bağdaşmayacak derecede ölçüsüz bulan Anayasa Mahkemesi'nin bu kuralın yürürlük tarihini bir yıl erteleme, temel hak ve özgürlükleri garanti altına alan bir anayasal düzenle çelişir niteliktedir. Gerçi böyle bir durumda yasama organının hızlı bir şekilde yeni yasal düzenlemeyi yapma ihtimali vardır. Ancak, konu yasama organının takdirine dayalıdır. Benzeri örnekler yasama organının da süre sonuna kadar bir düzenleme yapmadığına işaret etmektedir. Halihazırda on yıllık azami süreye yakın tutuklu bulunan tüm bireylerin haklarının ihlal

Selma Irmak ve İbrahim Ayhan hakkında verdiği karar; Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesinin 16 Aralık 2013 tarih ve E. 2010/444 sayılı Kemal Aktaş hakkında verdiği karar; Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesinin E 2013/3 sayılı Faysal Sarıyıldız hakkında verdiği karar.

edildiği gözönüne alınacak olursa, bu kişilerin bir yıllık erteleme süresini beklemek zorunda bırakılmaları “insan haklarına saygılı” bir devlet yapısı ile bağdaşmaz niteliktedir. Bu sorun sadece tutukluluk süresi ile ilgili olanlar değil, anayasal temel hak ve özgürlüklere aykırı bulunan yasaların iptal edildiği ve kararın yürürlüğe gireceği tarihin ertelendiği tüm diğer örneklerde de karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (2013), 2012 Faaliyet Raporu, Ankara.
- Bilge Adamlar Kurulu (2011), Çağcıl Hukuk Sistemlerinde ve Türkiye’de Tutuklama, Rapor no: 38, Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi BİLGESAM Yayınları, İstanbul.
- Dönmez, Halit (2010) “CMK 102 deki Tutukluluk Süresiyle İlgili Değerlendirmeler”, Ankara Barosu Dergisi, Cilt: 68, Sayı:2010/4, ss. 189-198.
- Fair Trials International, (2011), Report, Detained without Trial:FairTrial International’s Response to the European Commission’s Green Paper on Detention, London.
- Feyzioğlu, Metin ve Ergün, Güneş Okuyucu (2010), “Türk Hukukunda Tutuklulukta Aazami Süre”, AÜHFD, Cilt: 59, Sayı: 1, ss. 35-59.
- Feyzioğlu, Metin (1999), “Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, AÜHFD, Cilt 48, Sayı: 1-4, ss. 135-163.
- Feyzioğlu, Metin (2009), “Tutuklamaya Dair Uygulamada Görülen Bazı Sorunlar, Tesbitler, Değerlendirmeler”, Prof. Dr. Ali Naim İnan’a Armağan, Ankara, ss.1189-1193.
- Hakeri, Hakan ve Ünver, Yener (2008) Ceza Muhakemesi Hukuku, Temel Bilgiler, Ankara.
- Kazancı, Behiye Eker (2012), “AİHS ve AİHM Kararları Çerçevesinde Yakalama ve Koruma Tedbiri ile İlgili Kişi Güvenliği ve Hürriyetinin Sınırlandırılması”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Cilt: 98, s. 75-104.
- Macovei, Monica (2002), Kişinin Özgürlük ve Güvenlik Hakkı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Klavuz, Avrupa Konseyi İnsan hakları Genel Müdürlüğü, İnsan Hakları Kitapçıkları no. 5, Strasbourg.
- Özbek, Veli Özer; Kanbur, Mehmet Nihat; Doğan, Koray; Bacaksız, Pınar ve Tepe, İlker (2013), Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Özen, Muharrem; Güngör, Devrim ve Ergün, Güneş Okuyucu (2010), “AİHM Işığında Türk Hukukunda Tutukluluk Süresine İlişkin Değerlendirmeler”, Ankara Barosu Dergisi, Cilt: 68, Sayı:2010/4, ss. 181-187.
- P. van Dijk ve G. J. H. Van Hoof (1998) Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, Kluwer Law International, The Hague.
- Robin, C. A. White ve Owey, Clae (2010) The European Convention on Human Rights, Beşinci Baskı, Oxford University Press, London.

ÖZET

Tutuklama için öngörülen süreler kişi özgürlüğü çerçevesinde insan hakları hukukunun önemli bir ilgi alanıdır. Uzun tutuklama süreleri kişi özgürlüğünü aşırı sınırlandıran bir insan hakları ihlaline neden olur. Türkiye'de Ceza Muhakemeleri Kanunu tutuklama sürelerine ilişkin bir düzenlemeye yer vermiştir. Bununla birlikte, yasadaki müphem ifadeler, diğer yasalardaki hükümler ve kanunun uygulamasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, diğer uluslararası insan hakları kuruluşları, hukukçular ve insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları uzun tutukluluk süreleri ile ilgili eleştirilerini sürdürmüşlerdir. Bu makalede Ceza Muhakemeleri Kanununun ilgili maddeleri ile Anayasa Mahkemesi kararları; Anayasa, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ve karşılaştırmalı hukuk ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Tutukluluk, tutukluluk üst süresi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, karşılaştırmalı ceza muhakemeleri hukuku.